

32. Vries de J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch / Jan de Vries. — Leiden : Brill, 1962. — 686 s.
33. Wið deorh [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://colecizj.easyvserver.com/porodch3.htm>

В статье языковые средства воплощения концепта-мифологема «гном» рассматриваются с позиций лингвокультурологии, лингвосемиотики и универсологии. Этимологические и семантические особенности соответствующих языковых единиц анализируются в контексте теории мифологически ориентированного семиозиса. Предложена абстрактно-логическая пропозитивная модель содержания концепта.

Ключевые слова: гном, концепт-мифологема, мифологическое пространство, пропозиция, система.

Language means representing the mythic concept "dwarf" are tackled within the framework of linguocultural studies, linguo-semiotics and universological studies. Etymological and semantic features of the corresponding designation units are analyzed in the context of myth-oriented semiosis theory. The concept's abstract-logical model highlighting its propositional contents is discussed.

Key words: dwarf, mythic concept, mythic space, proposition, system.

УДК 811.111'42

ІНФОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ СІМЕЙНОГО ДИСКУРСУ

Семенюк А.А., Хникіна О.О.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядається інформативний аспект сімейного дискурсу на прикладі двох його типів. Увагу приділено підходам до трактування поняття «інформація» та її елементам. Охарактеризовано інформаційний простір сімейного дискурсу та його структуру. У висновках зроблено спробу зіставити функціональні особливості інформативного та прескриптивного типів сімейного діалогічного дискурсу залежно від інтенції мовця.

Ключові слова: інформація, інформативний діалогічний дискурс, прескриптивний діалогічний дискурс, інтенція.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства характеризують процеси глобалізації та посилення уваги світової спільноти до проблем домінування та здійснення впливу на особистість за посередництвом інформації. Уявлення про поняття «інформація» суттєво відрізняються залежно від того, у якій галузі наукового знання воно використовується. Когнітивна й комп'ютерна лінгвістика оперують поняттям інформації в аспектах ментальних репрезентацій, структур представлення знань, процесів концептуалізації та категоризації, інформаційно-пошукових мов і систем. Інформація є об'єктом загальної теорії інформації, понятійний апарат і положення якої використовуються у теорії мовної комунікації, психолінгвістиці, лінгвістичній семантиці, лінгвопрагматиці, дискурсології, лінгвістиці тексту, паралінгвістиці, лінгвосеміотиці тощо. Інформація стала підґрунтям сучасних розробок значення та смислу мовних знаків. Незважаючи на різнобічні підходи до вивчення поняття «інформація», аналіз інформативності як лінгвістичної категорії, **актуальним залишається питання** особливостей передавання інформації адресантом та її адекватного сприйняття адресатом у різних типах дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Розробкою питань, що зачіпали інформаційний аспект мови, займалися як математики та фахівці з теорії систем (А.Н. Колмогоров, У.Р. Ешбі, А. Моль та ін.), так і філологи, які розглядають інформативність як властивість мовної одиниці (переважно тексту) (І.В. Арнольд, В.Г. Гак, І.Р. Гальперін, Т.М. Дрідзе, О.О. Селіванова, З. Тураєва, В. Кухаренко, К. Кеффі, А. Греймас, Р.К. Потапова, І.І. Ковтунова, Л.С. Піхтовнікова та ін.).

Формулювання мети статті та її завдань. **Мета нашого дослідження** полягає у розгляді інформативного аспекту сімейного дискурсу, що передбачає вирішення конкретних **завдань**:

- виділити основні підходи до визначення поняття «інформація»;
- охарактеризувати інформаційний простір сімейного діалогічного дискурсу;

- проаналізувати відмінності між інформативним та прескриптивним типами сімейного діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих результатів. У сучасному науковому розумінні «інформація — це внутрішній зміст процесу відображення особливостей одних об'єктів реальної дійсності у вигляді зміни властивостей інших об'єктів» [2]. У зв'язку з розвитком когнітивної лінгвістики значного поширення набуло визначення інформації як знання, яке репрезентують і передають мовними формами в комунікації. Інформація (від латин. *informare* — зображувати, повідомляти) у вузькому розумінні — це факти, повідомлення, приписи; у широкому — «вираження людської діяльності, яке полягає у зміні кількості та якості інформації, котрою володіють учасники діяльності, що приводить до зміни їхньої поведінки» [13, 40]. «Інформація — сукупність упорядкованих одиниць, елементів системи» [8, 28]. Інформація — знання, образи, відчуття, наявні у свідомості людини або штучному інтелекту, які надходять різними каналами передачі, переробляються й використовуються у процесі життєдіяльності людини та роботі автоматичних комп'ютерних систем. У сучасній лінгвістиці інформація трактується як «така, що може бути маніфестована у знаковій формі природних мов, а також у паравербальних і невербальних засобах комунікації». Т.М. Дрідзе підкреслює комплексний характер явища «інформації», її неоднорідність і компоненти [6, 57].

В істинісній семантиці інформація ототожнюється із пропозиційним компонентом, однак у процесах розуміння текстів у реальних дискурсах виникає потреба в розширенні спектра інформації за рахунок образних схем, метафоричних моделей, прагматичного й модального компонентів, контекстуально-ситуативних даних. «При автоматичній обробці природної мови в системах штучного інтелекту застосовується також фонові інформація, яка є конвенційною та спільною для комунікантів (за Г. Кларком, *common ground*) і забезпечує зняття імплікативної невизначеності, двозначності, парадоксальності тощо» [11, 198].

Ми виходимо з того, що інформація — це зафіксовані взаємопов'язані події, які є відображенням певної траєкторії поведінки особистості в ході комунікації. Поняття категорії інформації нерозривно пов'язане з категорією інформативності, яка означає наявність у повідомленні деякої інформації, а також певне співвідношення обсягу повідомлення і кількості інформації в ньому. Інформативність — це властивість дискурсу передати повідомлення, корисне і/чи цікаве адресату.

Співвідношення інформації із суб'єктивним світом адресата інформації дає «суб'єктивний» зміст його ментального стану — зміст, зумовлений не об'єктивними, не залежними від суб'єкта процесами, а його власною інтелектуальною діяльністю. «Суб'єктивний» зміст формує основу ментального стану точки зору комуніканта, тоді як зміст, що співвідноситься зі станом об'єктивного світу, утворює ментальний стан знання. Знання ґрунтується на сприйнятті чи згоді сторін, а точка зору — це знання, що базується на міркуванні, тобто знання — умовивід за наявності достатніх підстав [1, 32].

«Знання не може бути помилковим, а точка зору, тобто утвердження знання, не виключає помилки» [5, 142–149]. «Знання — деякий елемент інформації, який, на думку учасника мовленнєвої взаємодії, безумовно, відповідає дійсності та є «об'єктивною» істиною, а точка зору — деякий елемент інформації, який, на думку суб'єкта, відносно відповідає дійсності та є істинним лише в межах його (суб'єктивної) моделі світу; тобто ми зустрічаємося з таким поняттям, як «істина за згодою», що відповідає поняттю «колективна істина учасників комунікації (*the collectively valid*)» [16, 233]. Мета комуніканта — змінити структуру знань адресата через застосування пошукової обробки інформації, забезпечуючи тим самим перехід від процесів, що передують рішення, до прийняття певного рішення, яке потребує додаткової пізнавальної активності. «Наявність інформації» можна розуміти не тільки як наявність актуальної (повідомлення, твердження в буквальному розумінні), але й як потенційну, тобто властивість тексту генерувати в адресата каскад нової інформації та емоцій» [9, 142–144].

Продуктом комунікації є інформативний дискурс, що реалізує інформативну функцію мови в лінгвістиці, а саме — передачу інформації, певних повідомлень. Інформативний (*make-know*) дискурс можна трактувати як диктальний (предметний), метою якого є отримання інформації, і як модальний (інтерпретаційний) (*make-believe*), тобто обмін думками з метою прийняття рішення чи з'ясування істини, або який припускає порівняння інтерпретації дійсності партнерами. Прескриптивний дискурс (*make-do discourse*) полягає у програмуванні мовцем дій, які втілює адресат, і ґрунтується на діяльній спількунанні. Н. Фоушен вважає, що «основний принцип організації діалогічного дискурсу полягає у наявності в ньому двох типів мовлення — спрямовуючого, контролюючого і підпорядковуючого, залежного» [12].

На нашу думку, для інформативного дискурсу притаманний перший тип мовлення, а для прескриптивного — обидва типи залежно від его-стану мовця. За класифікацією В. Френке, який виділяє comple-

ментарний, компетитивний і координативний типи діалогічних дискурсів [15], комплементарний відповідає інформативному дискурсу, а координативний — прескриптивному. Вищезгадані типи «різняються цілями — прямими й непрямими, ступенем запрограмованості респонсивних реакцій, розподілом ролей і комунікативних інтересів, «правовим кодексом», тривалістю, структурою, зв'язністю, інтенційним станом співрозмовників, умовами успішності розвитку комунікативних тактик, своїми «виродженими» й сублімованими формами, модальними характеристиками» [3].

Незалежно від типу сімейного дискурсу (СД) комунікація із застосуванням засобів мовного коду не лише відбувається за певними законами, але й має чітку структурну організацію — модель. Інформаційний простір СД, виходячи з його діалогічної моделі, є складним і дифузним. «Породжуючий інформаційний фільтр свідомості адресанта задіює модулі універсуму й буття і створює смисловий простір шляхом вербалізації лінійної послідовності мовних одиниць. Інтерпретуючий фільтр адресата, що співвідноситься з модулями буття і семіосфер та сприймає цю лінійну послідовність, формує смисловий простір інтерпретації» [10, 209].

Сімейний інформативний діалогічний дискурс (СІДД) має процесуальну структуру, тобто в його межах наявний рух інформації між двома учасниками, що й визначає фази розмови: початок, середину, закінчення; головні, другорядні та епізодичні теми. Сам рух у дискурсі створюється комунікативними ходами, зміна яких відбувається за певними законами. Результатом цього процесу є зв'язність. У СІДД домінує спрямовуючий, контролюючий тип мовлення, розгортання якого забезпечують «контролюючі» мовленнєві акти (*master speech acts*), які в основному є ініціюючими і до яких відносять запитання, спонукування до відповіді, вимоги про надання інформації, пропозиції зробити повідомлення. У ході подальшої мовленнєвої діяльності з'являються його «посильні» (*master speech act deputies/sustainers*). Із їхньою допомогою може бути модифіковано напрям розмови. Вона, розмова, може бути продовжена чи зупинена. Це свого роду «метатекстові вставки», якщо скористатися влучним терміном А. Вежицької [4].

Саме від типу СД (інформативного чи прескриптивного) залежить вибір мовленнєвих актів. Перелік можливих реакцій на повідомлення може виявитися досить великим. Однією з основних умов спілкування в СІДД є вихідний (хоча б незначний) розрив у знаннях інтерагентів, тобто комуніканти повідомляють один одному нову (невідому) інформацію стосовно предмета дискурсу, що забезпечує його розгортання.

На думку О. Йокоями [7], для виникнення інформативного діалогічного дискурсу важливою є думка адресанта про те, що інформація, яку він повідомляє адресатові, повинна відповідати умовам релевантності. СІДД можна представити як цілеспрямовану передачу знань від адресанта до адресата для їх подальшої активізації. Із точки зору формальних лінгвістів, розміщення і перехід знань від одного до іншого трактується як відношення «нового — старого», «теми — реми», «відомого — невідомого». На противагу формальним лінгвістам, у трансакційній моделі О. Йокоями передача знань постає у вигляді змінних дискурсивних ситуацій, які відображають стан чотирьох множин знань і які відповідають певній психологічній реальності.

Процедури, яким повинні слідувати співрозмовники в СІДД, як правило, за своєю природою є кооперативними. Правилами кооперативного спілкування поведінка адресата регламентована більшою мірою, ніж поведінка адресанта. Це пояснюється тим, що кожне інформаційне висловлювання примушує навіть співбесідника вищого комунікативного статусу обов'язково певним чином реагувати на імпозицію адресата в СД.

У СІДД бажання комуніканта повідомити певну інформацію чи бажання заповнити інформаційну лакуну утворюють інформаційну комунікативну потребу, яку доцільно аналізувати у двох аспектах: із боку мовця (в ініціюючих репліках) і з боку адресата (у респонсивних репліках). Заповнення лакуни в знаннях мовця пов'язане з інформаційним інтересом, що трактується як один із видів широкої прагмалінгвістичної категорії інтересу, яку можна охарактеризувати з точки зору змісту, форми і функції. Способи реалізації інформаційного інтересу є дуже різноманітними.

«Інформативний дискурс може бути згорнутий у монолог шляхом видалення запитань і встановлення логічного зв'язку між респонсивними репліками» [3]. Цей тип СД розгортається шляхом уживання тверджень, що стимулюють розгортання мовленнєвої взаємодії, націленої на здобуття знань, якими володіє адресат. Незалежно від умов здійснення мовленнєвої комунікації в СД, засобів передачі інформації, кількості інформації, що передається, в основі СІДД лежать ментальні структури.

Отже, під сімейним інформативним діалогічним дискурсом ми розуміємо мовленнєву діяльність адресанта, спрямовану на отримання необхідних даних і фактів від адресата через розрив у знаннях партнерів на початок мовленнєвої взаємодії. Сімейний прескриптивний діалогічний дискурс (СПДД) — це кооперативна, неконфліктна діяльність, яка полягає у запобіганні створенню комунікативно небезпечних си-

туацій та комунікативних провалів і спрямована на спонукання адресата до виконання певних дій через слідування приписам та рекомендаціям адресанта щодо предмета обговорення.

СПДД регулює людську діяльність і надає їй належних (тобто прийнятних у межах певної сім'ї) форм. СПДД — дискурс переконання, який має характер припису й співвідноситься з дією та здійсненням впливу. Він передбачає не лише виконання, але й можливість визначення міри відступу від припису та міри відповідальності за відступ. Цей дискурс об'єднаний за тематичною, тобто референтною ознакою, що уможливорює два аспекти й напрями його аналізу — комунікативно-прагматичний і когнітивно-семантичний. І справді, «у піклуванні про мову в усіх його різноманітних виявах примхливим чином переплетені злободенні потреби і надзвичайно тривкі уявлення, що сягають корінням найвіддаленішої архаїки, глибинні ментальні структури» [14, 14].

СПДД спрямований на майбутній контекст, на прогнозування бажаного чи небажаного стану речей шляхом дотримання приписів та рекомендацій і розкриває точку зору адресанта на дійсний стан справ. Основними параметрами цього типу дискурсу є наявність ініціатора й виконавця, наміру й результату (виконання/невиконання). СПДД вирізняється найбільшою визначеністю програми: мовець виступає як програміст, а адресат — як виконавець. За позицією в СПДД розрізняють два типи реплік, релевантних для визначення стратегії ведення інтеракції: ініціюючі (репліки-стимули) і реактивні (репліки-реакції).

Репліки-реакції можуть бути викликані не лише ініціюючою реплікою, але й екстракомунікативним контекстом дискурсу, пов'язаним із предметно-практичною діяльністю учасників інтеракції. Для цього типу дискурсу характерними є точність у вираженні ініціюючої репліки, жорстка запрограмованість реакції, пресупозиція права на вимогу і можливості виконання його адресатом. СПДД «здійснюється в інтересах ініціатора» [3]. Завдяки єдності у просторі та часі програміста і виконавця, адресат має право ставити запитання чи піддавати сумніву доречність висунутого припису, але через тиск моральних та етичних норм суспільства, належність до тієї чи іншої вікової групи він не завжди вдається до таких дій. Характерною особливістю СПДД є передбачуваність реакції кожного із членів сім'ї. У цьому типі дискурсу комунікативна мета реплік не замкнута мовленнєвою дією, яка ними здійснюється, а вимагає негайного втілення у життя. Мету ставить ініціатор спілкування, а реалізує задум адресат.

У СПДД адресант тримає у своїх руках увесь процес комунікації. Саме завдяки інтенціям цей тип дискурсу підтримується, членуючись на конкретні відносно завершені частини, що характеризуються досягненням (чи недосягненням) мети спілкування. Іntenціональність багато в чому підтримує інтеракцію в дискурсі. У цьому аспекті процес спілкування постає як послідовність інтеракційних ходів, що визначають взаємодію інтеракційних інтенцій. Щоб надіслана мовцем інформація мала вплив на слухача, вона повинна розглядатися в комплексі з механізмами опрацювання спонукальної дії, а саме: мовець володіє мовленнєвим кодом, тезаурусом, комунікативною та соціальною компетенцією, використовує можливості мовної системи (лексико-морфологічні, синтаксичні, дейктичні, оцінні), виявляє психічні, соціальні властивості й особливості мислення людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Два типи сімейного дискурсу — інформативний і прескриптивний — забезпечують реалізацію основних інтенцій мовців у рамках сучасної нуклеарної сім'ї: інформування та здійснення мовленнєвого впливу на людину у ситуації кооперативної інтеракції. Інформативний діалогічний дискурс постає як цілеспрямований процес передачі знань від адресанта до адресата з метою заповнення інформаційної лакуни останнього і розширення його індивідуального когнітивного простору. Прескриптивний діалогічний дискурс — процес здійснення регулятивного впливу адресанта на картину світу адресата з метою «нормалізації» його свідомості, мовленнєвих/немовленнєвих дій у відповідності з власними уявленнями адресанта про типові, бажані й доречні. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі особливостей реалізації категорії інформативності в різних типах тексту з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллен Дж.Ф. Выявление коммуникативного намерения, содержащегося в высказывании / Дж.Ф. Аллен, Р. Перро // Новое в зарубеж. лингвистике. — М. : [Прогресс], 1986. — Вып. XVII. — 332 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования : учеб. пособ. / И.В. Арнольд. — М. : Просвещение, 1990. — 300 с.
3. Арутюнова Н.Д. Диалогическая модальность и явление цитации / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. — М. : [б. и.], 1992. — С. 53.

4. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубеж. лингвистике. — М. : Прогресс, 1978. — Вып. 8. — С. 402–421.
5. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. — М. : [б. и.], 1994. — Ч. 1. — С. 142–149.
6. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семио-социопсихологии / Дридзе Т.М. — М. : [б. и.], 1984. — С. 57.
7. Йокояма О.Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов / О.Б. Йокояма. — М. : Языки славян. культуры, 2005. — 424 с.
8. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі / А.П. Мартинюк. — Х. : Константа, 2004. — 292 с.
9. Пихтовникова Л.С. Информативность текста и стиль / Л.С. Пихтовникова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2004. — № 635. — С. 142–144.
10. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. — К. : Фитоцентр, 2002. — 336 с.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
12. Фоушен Н. Основной принцип организации диалогического дискурса [Электронный ресурс] / Н. Фоушен. — Режим доступа : ling.ulstu.ru/sing/plobosova_diplom.doc
13. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [моногр.] / И.С. Шевченко. — Х. : Константа, 1998. — 168 с.
14. Яворська Т.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Т.М. Яворська ; Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні.— К. : [б. в.], 2000. — 288 с.
15. Franke W. Taxonomie der Dialogentypen eine Skizze / W. Franke // Dialoganalyse: Ref. der 1. Arbeitstagung. Münster, 1987. F. Hundsnurscher, E. Weigand (Hrsg.). — Tübingen, 1987. — S. 85–101.
16. Miller M. Argumentation and Cognition / M. Miller // Social and Functional Approaches to Language and Thought. — Orlando : Academic Press, 1987. — P. 225–249.

В статье рассматривается информативный аспект семейного дискурса на примере двух его типов. Внимание уделено подходам к трактовке понятия «информация» и ее элементам. Характеризуется информационное пространство семейного дискурса и его структура. В выводах предпринята попытка сопоставить функциональные особенности информативного и прескриптивного типов семейного диалогического дискурса в зависимости от интенции говорящего.

Ключевые слова: информация, информативный диалогический дискурс, прескриптивный диалогический дискурс, интенция.

The article elucidates the informative aspect of two types of family discourse. Special attention is paid to the notion of “information” and its constituents. The paper outlines the cognitive space of family discourse and its structure. The article demonstrates the results of comparing functional features of informative (make-know) and prescriptive (make-do) types of family dialogical discourse in regard to speaker's intention.

Key words: information, informative (make-know) dialogical discourse, prescriptive (make-do) dialogical discourse, intention.